

Turkki Euroopan "toisena"*

Z e k i K ü t ü k

Turkin mahdollinen jäsenyys Euroopan unionissa (EU) puhuttaa sekä Turkissa että unionissa sivilisaatioiden yhteentörmäysteorian virittämänä. Samuel P. Huntingtonin (1993) artikkeli "The Clash of Civilizations?" sai paljon julkisuutta ja herätti keskustelun maailman uudesta jakautumisesta kylmän sodan jälkeen. Huntingtonin mukaan maailma jakautuu toisilleen vihamielisiin sivilisaatioihin, joiden yhteentörmäyksen vaara on suuri. On todettava, että ennen vuoden 1989 tapahtumia sivilisaatioiden erilaisuus ei ollut samaan tapaan esillä. Kylmän sodan päätyminen sai lännen etsimään uutta vihollista, joka löytyi islamista.

Turkin tapauksessa kysymys on lähinnä siitä, kuuluuko Turkki läntiseen sivilisaatioon vai ei. Sitä keskustelua käydään sen EU-kelpoisuudesta ja eurooppalaisuudesta. Turkki poikkeaa muista hakijamaista monessa mielessä ja on hyvin monimuotoinen. Se on maantieteellisesti enemmän aasialainen kuin eurooppalainen; kulttuurisesti itämainen, mutta pitkälle länsimaistunut; islamilainen, mutta sekulaarinen; kangerteluistaan huolimatta parlamentaarinen demokratia ja lännen läheinen liittolainen. Maantieteellisesti ja poliittisesti Turkki on ollut osa Eurooppaa vuosisatojen ajan, mutta tästä huolimatta sitä on kulttuurisesti aina pidetty Euroopan "toisena". Nyt Turkki valmistautuu EU:n jäsenyyteen hyväksymällä eurooppalaisia arvoja ja normeja ja kysymys kuuluuikin, miten paljon EU on valmis tulemaan vastaan. Tämän artikkelin tarkoituksena on

* Artikkelin keskeisenä lähteenä on kirjoittajan kansainvälisten suhteiden alan väitöskirjan (Küttük 2002) käsikirjoitus.

tuoda esiin Turkin "toiseuden" vaikutusta sen EU-jäsenyyksikysymyksessä ja etsiä vastausta kysymykseen, miksi Turkki ei vielä ole EU:n jäsen vaikka sillä on assosiaatiosopimus vuodesta 1963?

Toiseus

Identiteetit täsmentyvät yleensä "toiseuden" kautta. Ne saavat perustansa erityisesti yhteisestä kielestä, uskonnosta ja kulttuurista ja hahmottuvat ennen muuta "toisen" eli vihollisen määrittämisen avulla. (Harle 1993, 10.) Antiikin Kreikan poliittinen filosofia nosti idän merkittäväksi viholliseksi. Aristoteleen mukaan ihminen on ihminen vain osana yhteisöä, nimenomaan osana poliittista yhteisöä (*polis*). Läntisessä ajattelussa idän ja lännen vastakkainasettelu merkitsee "toisten" eli barbaarien jämmistä poliiksen ulkopuolelle. Myyttisessä mielessä yhtenä Euroopan varhaisimmista vihollisista ja "toiseuksista" voidaan pitää Persiaa, ja taistelu sitä vastaan oli eräänlaista pyhää sotaa idän barbaareja vastaan. (Harle 1991, 16, 28-29.) Tämä antiikin ajan vastakkainasettelu elää yhä läntisessä ajattelussa ja näkyy esimerkiksi Turkin EU-jäsenyyden käsitteilyssä.

Islamilaisen maailman laajentuminen keskiajalla Eurooppaan ja turkkilaisten tulo Anatoliaan ja sieltä Balkanille edesauttoivat yhteisen eurooppalaisen identiteetin rakentamista. Idän barbaarit samastettiin ei-kristittyihin ja barbaari-sanasta tuli lähes synonyymi pakana-termin (*paganus*) kanssa. Näin barbaarit erosivat kahdella tavalla eurooppalaisista: he olivat ei-kristittyjä ja ei-inhimillisiä. Eurooppalaista yhtenäisyyttä ja identiteettiä vahvistettiin siten ulkoisen vihollisen, "toisen" avulla. Tässä roolissa olivat arabit, mongolit ja turkkilaiset. "Vapaut-

ta rakastavan lännen” ja ”despoottisen idän” vastakkaisuudesta syntyi legitiimi oikeus ”vapaan” läntisen maailman puolustamiseen barbaareja vastaan. (Mikkeli 1994, 16.) Siten kristitty Eurooppa sai ajoittain aikaan voimakkaan yhtenäisyyden nousevaa islamia vastaan, mikä näkyi ristiretkien järjestämisinä. Toisaalta islamin uhkaan vetoaminen edesauttoi yhteiskunnallisen järjestyksen ylläpitämistä eurooppalaisissa valtioissa.

Kristityn Euroopan ja eurooppalaisuuden historiassa islamilaista maailmaa ja turkkilaisia pidettiin suurena uhkana ja ne muodostivat merkittävimmän ”toiseuden” Euroopalle (Neumann & Welsh 1991, 330). Vuosisatojen ajan turkkilaiset hallitsivat Balkanin aluetta aina Wienin porteille saakka. 1800-luvun puoliväliin asti Eurooppa loppui siihen missä Osmanien valtakunta alkoi. Maantieteellisesti näin läheisten sivilisaatioiden rinnakkaiselo ei perustunut pelkästään vihamielisyyksiin. Strategisista syistä Euroopan suurvallat liittoutuivat aika ajoin Osmanien kanssa.

Turkin eurooppalaisuuden historian voidaan katsoa alkaneen viimeistään Krimin sodan jälkeisissä järjestelyissä. Wienin ja Pariisin kongresseissa turkkilaiset pääsivät strategisista syistä virallisesti ”eurooppalaisten klubiin” ja periaatteessa olivat yhtenä Euroopan konsertin ”tasavertaisena” jäsenenä. ”Toisen” rooli kuitenkin säilyi. Todellisuudessa turkkilaiset eivät tuolloin eivätkä sen jälkeenkään pystyneet saavuttamaan tasavertaista asemaa muiden eurooppalaisten valtioiden kanssa. Vaikka turkkilaiset ja eurooppalaiset muodostivat valtiollisen liittojärjestelmän, niin yhteisten intressien ja arvojen puuttuessa siitä ei koskaan tullut yhteisöä. (Neumann and Welsh 1991, 343; Özal 1991, IX.) Kuitenkin eurooppalaisen valtiojärjestelmän osaksi tuleminen merkitsi turkkilaisille uusien arvojen, sääntöjen ja myönnytyksien hyväksymistä. Osmanien imperiumissa alkanut taantuma lisäsi kiinnostusta länsimaistumisen suuntaan. Länsimaistumisen kautta haluttiin saavuttaa lännen kasvavaa etumatkaa, mutta eurooppalaistumisen sivutuotteena syntyneet kapitulaatiot, joiden nojalla imperiumin kristitty väestö sai etuja ja erioikeuksia, kuvastivat vaikutussuhteita.

Varsinainen länsimaistaminen pantiin alkuun vas-

*1500-luvun kriittisessä propagandassa islamilaiset Osmanit kuvattiin paholaisen palvojina. Tällaiset piirroskuvat loivat tehokkaasti kuvaa « toiseudesta » aikana, jolloin luku- ja kirjoitustaito olivat harvinaisia. (Kuva teoksessa Paul Coles, *The Ottoman Impact on Europe*. London 1968 : Thames and Hudson.)*

ta Mustafa Kemal Atatürkin johdolla modernin Turkin tasavallan perustamisen jälkeen. Suhteet länsimaiden kanssa tiivistyivät toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Ne kehittyivät Euroopan ja Yhdysvaltojen kanssa Neuvostoliiton uhan tullessa alueella ilmeiseksi. Turkista tuli YK:n perustajajäsen, ja se liittyi Euroopan neuvostoon ja Natoon. Integraatioprosessi Euroopan kanssa alkoi Nato-jäsenyyden ja vuonna 1963 Euroopan talousyhteisön kanssa solmitun assosiaatiosopimuksen myötä. Turkki haki yhteisön täysjäsenyyttä vuonna 1987, mutta sai kielteisen vastauksen. Neumannin ja Welshin (1991, 346) sanoja käyttäen Turkin EU-jäsenyyksymyksessä vallitsee EU:n piirissä kulttuurinen logiikka (*logic of culture*), kun taas turvallisuuspolitiikassa vallitsee voimapolitiikka (*raison d'etat*). Silloin kun kyseessä on ulko- ja turvallisuuspolitiikka, Turkki on eurooppalaisen järjestelmän täysjäsen, mutta kun kyseessä on yhdentyminen, Turkki on Euroopan ”toinen”. Eli Turkin Nato-jäsenyyden suhteen lännessä vallitsee voimapolitiikkaan nojautuva logiikka, mutta EU-jäsenyyden suhteen kulttuurinen logiikka – vaikkakin tietyillä kulttuurin ja urheilun sektoreilla, euroviisuista jalkapalloon, Turkin eurooppalaisuus ollaan valmiit hyväksymään. Tämä merkitsee sitä, että huolimatta vuosisatojen jälkeen tapahtuneesta lähentymisestä ja liittolaissuhteesta turkkilaisien näkeminen Euroopan ”toisena” ei ole eurooppalaisten silmissä muuttunut. Vuoden

1997 EU:n Luxemburgin huippukokouksen Turkkia koskevat päätökset muodostavat nähdäkseni selvän esimerkin Euroopan ”toisen” diskriminoinnista.

Turkin integraation vaikeudet

Turkilla on strategisesti tärkeä asema lännen ja idän välissä. Tästä syystä länsi on kiinnostunut yhteistyöstä Turkin kanssa. Toisen maailmansodan jälkeen Turkin ja lännen turvallisuuspoliittiset suhteet kehittivät tyydyttävästi Naton puitteissa. Samalla Turkki pyrki saamaan aikaan myös taloudellista yhteistyötä Euroopan kanssa. Tätä tarkoitusta varten se haki EEC:n assosiaatiojäsenyyttä heti Kreikan jälkeen vuonna 1959. Turkin ja EU:n suhteet perustuvat vuonna 1963 tehtyyn Ankaran sopimukseen, jossa suunniteltiin sellaista assosiaatiota, joka lopulta johtaisi täysjäsenyyteen. Tähän assosiaatiosopimukseen nojaten Turkki haki silloisen Euroopan yhteisön (EY) täysjäsenyyttä vuonna 1987. Vuonna 1989 EY:n komissio ilmoitti kielteisen kantansa Turkin hakemukseen vedoten meneillään oleviin EY:n kehittämiseksi tarkoitettuihin sisäisiin muutoksiin. Täysjäsenyyden korvikkeeksi tarjottiin tulliliittoa, joka astui voimaan 31.12.1995. Näin ollen Turkin jäsenyyskelpoisuutta ei sinänsä asetettu kyseenalaiseksi eikä sen hakemusta torjuttu, mutta virallisesti katsottiin, että se ei ollut vielä valmis täysjäsenyyteen. Tässä yhteydessä on Turkin ”toiseuden” problematiikan lisäksi ja siihen liittyen muistettava myös se, että Turkki poikkeaa muista hakijamaista myös suuren väestömääränsä vuoksi.

Luxemburgin huippukokouksessa vuonna 1997 Turkki jätettiin ainoana hakijamaana pois EU:n laajennuksesta. Turkki kutsui jäsenvaltioehdokkaita koskevan liittymisstrategian ulkopuolelle jäämistään ”syrjinnäksi”. Voidaan väittää, että Luxemburgissa-kin Turkkiä kohdeltiin Euroopan ”toisena”, ei täysin eurooppalaisena valtiona, ja juuri sen vuoksi Turkin ehdokkuus ei tullut kysymykseen. (Kütük 2002.) Vaikka EU Luxemburgissa vahvisti Turkin liittymisen mahdollisuuden, niin se katsoi, että liittymisneuvottelujen aloittamiselle ei ollut poliittisia ja taloudellisia edellytyksiä, ja tarjosi erityisstrategiaa Turkin valmistelemiseksi jäsenyyteen. Lisäksi se muistutti, että suhteiden vahvistaminen riippuisi

poliittisten ja taloudellisten uudistusten jatkamisesta, etenkin vähemmistö- ja ihmisoikeuksien alalla, Kreikan ja Turkin välisten tyydyttävien ja vakaiden suhteiden luomisesta, riitojen ratkaisemisesta oikeusteitse kansainvälisissä tuomioistuimissa sekä neuvottelujen tukemisesta poliittisen ratkaisun löytämiseksi Kyproksen kysymyksessä. (Luxemburgin Eurooppa-neuvosto 1997.) Turkin ei siis nähty täyttävän EU:n jäsenyyskriteerejä ja Kreikan edellyttämiä ehtoja Luxemburgissa, mutta huolimatta siitä, että Turkin ja Kreikan väliset suhteet paranivat ja Kyproksen kysymyksessä saatiin aikaan neuvottelukesketus, ei Turkin katsottu myöskään Helsingissä täyttävän jäsenyyskriteerejä. Silti Turkki nimettiin jäsen ehdokkaaksi, ja pääministeri Bülent Ecevit lupasi, että asetetut ehdot täytettäisiin, jotta jäsenyysneuvottelut voisivat alkaa mahdollisimman pian. Miksi Turkki jätettiin laajennuksesta pois Luxemburgissa ja nimettiin ehdokkaaksi Helsingissä, vaikka se ei täyttänyt jäsenyyden ehtoja kummankaan huippukokouksen aikana? Selvästikään laajennuksen toiseen aaltoon nimetyt valtiot eivät täyttäneet jäsenyyden poliittisia kriteerejä Luxemburgissa, multa silti ne ”eurooppalaisen sivilisaation” piiriin laskettuina pääsivät ehdokkaiksi. Näyttää siltä, että Turkin hylkääminen johtui pohjimmiltaan sen erilaisesta uskonnosta ja kulttuurista. Miten muuten voisi selittää sen, että ”eurooppalaiseen sivilisaatioon” kuuluvat hakijamaat menivät Turkin ohi prosessissa, vaikka Turkki oli vuosikymmenien ajan pannonanut paljon Euroopan turvallisuuden hyväksi Naton puitteissa, ja sillä oli muita tiiviimmät ja kehittyneemmät suhteet EU:n kanssa. Kreikalla ja Saksalla oli näkyvä rooli sekä Luxemburgin että Helsingin päätöksissä. Kreikka vastusti Turkin jäsenyyttä Luxemburgissa saadakseen myönnytyksiä kahdenkeskisissä kiistoissa kuten Egean ja Kyproksen kiistoissa. Helsingissä Kreikka kannatti Turkin jäsenyyttä Turkin maanjäristysten jälkeen syntyneen myönteisen ilmapiirin aikaansaaman lähentymisen vuoksi. Voi olettaa, että EU:n päättäjien enemmistön, lähinnä kristillisdemokraattien, piirissä vallitsi Luxemburgissa kulttuurinen logiikka, kun taas Helsingissä sosiaalidemokraattipainotteinen EU irtisanoi siitä. Tämän hypoteesin tueksi löytyy EU:n vaikutusvaltaisten kristillisdemokraattisten toimijoi-

den Turkkia kohtaan harjoittamaa syrjivää politiikkaa kuvastavia lausuntoja, jotka heijastelevat paljon puhutun sivilisaatioiden yhteentörmäysteorian logiikkaa. (Kütük 2002)

Turkin integraation vaikeuksien näkökulmasta perustavanlaatuisiksi ongelmaksi nousee Euroopan määrittelemisen. Esimerkiksi huntingtonilaisittain EU:n rajanveto perustuu 1500-luvulta peräisin olevaan roomalaiskatolisen kirkon itärajaan (Huntington 1996, 158). EU:n piirissä on voimakkaita tahoja, kuten monet kristillisdemokraatit, jotka haluavat määritellä Euroopan sivilisaatio-kriteerillä. Heidän käsityksensä mukaan Eurooppa ja kristikunta samastuvat ja islam nähdään Euroopan vihollisena; islamin ollessa uhkatekijä Turkki nähdään vaarana Euroopan kulttuuriselle yhtenäisyydelle. Siis vielä tänä päivänäkin Eurooppa muotoutuu monien mielissä uhkien kautta, aiheuttivatpa ne sitten antiikin ajan persialaiset, kommunismi tai islamilaisuus. Turkki puolestaan määrittelee Euroopan maantieteellisesti ja taloudellisesti ja katsoo näillä perusteilla kuuluvansa ilman muuta siihen. EU:n piirissä Turkin Eurooppa-käsitys kohtaa kulttuuriin perustuvan määritelmän. (Wesley 1997, 524.) EU-jäsenyydellä turkkilaiset tavoittelevat ennen kaikkea taloudellista hyvinvointia, demokratian lisäämistä ja poliittista vakautta. Yleisesti ottaen turkkilaiset uskovat, että EU-jäsenyys tehoaisi yhteiskunnallisiin sairauksiin kuten korruptioon, suuriin tuloeroihin ja niin edelleen. Esimerkiksi turkkilaisille liikemiehille EU-jäsenyys merkitsisi kaupankäynnin mahdollisuuksien kasvua, kun taas ihmisoikeusaktiivisteille demokratian lisääntyminen on tärkeää (Kramer 2000, 181).

Turkin ja EU:n suhteiden kehityksen kannalta Luxemburgin huippukokouksen aika tullaan muistamaan kylmänä kautena. Helmut Kohlin johtaman Saksan ja Kreikan tahdon mukaisesti Turkki jätettiin pois laajennuksesta. Se ei täyttänyt Kööpenhaminan poliittisia kriteerejä, mutta niitä eivät täyttäneet monet (Romania, Slovakia, ja Liettua) itälaajentumisen toiseen aaltoon nimetyistä maista. Siten syntyi käsitys, että kriteerien täyttäminen ei ollut jäsen ehdokkuuden ehtona Keski- ja Itä-Euroopan maille vaan ainoastaan Turkille, joka sattui olemaan ainoa sivilisaatioltaan erilainen maa. Lisäksi Kyproksen (kreikkalainen) tasavalta hyväksyttiin

laajentumisen ensimmäiseen aaltoon huolimatta siitä, että Turkki vastustaa kahtia jaetun saaren liittymistä unioniin ennen kuin kahtiajaon ongelma on ratkaistu. Lisäksi EU käytännössä asetti Kööpenhaminan kriteerien lisäksi Turkin jäsen ehdokkuudelle lisää ehtoja. Turkin hallitus reagoi tähän EU:n päätökseen voimakkaasti ja katkaisi poliittisen vuoropuhelun. Ainoana kielteisen vastauksen saaneena jäsenkandidaattina Turkki syytti EU:ta sivilisaation erillaisuuteen perustuvasta syrjinnästä ja luonnehti EU:n päätöksen kuvaavan eurooppalaisten halua luoda EU:sta ”kristillinen klubi” (ks. esim. Daily Telegraph, 12.7.1999).

Jo helmikuussa 1997 Hollannin ulkoministeri Hans van Mierlo sanoi, että pitää olla rehellinen ja hyväksyä, että EU:ssa ei ole tilaa Turkin kaltaiselle suurelle ja köyhälle muslimimaalle. Lisäksi maaliskuussa Brysselissä kokoontuneen kristillisdemokraattien foorumin julistuksessa Saksan, Belgian, Luxemburgin, Italian, Espanjan, Itävallan ja Irlannin kristillisdemokraattien johtajat, Euroopan komission puheenjohtaja ja Euroopan parlamentin puhemies ilmoittivat, että Turkin EU-jäsenyys ei tule kysymykseen, koska ”Eurooppa-projekti” on sivilisaatioprojekti ja Turkki edustaa erilaista sivilisaatiota. (Hürriyet 5.3.1997; Milliyet 6.3.1997). Kristillisdemokraattien tavoitteena oli siten luoda kristillinen EU ilman islamilaista Turkkiä. Vaikka nämä kannanotot eivät edustaneet koko EU:ta, niin silti ne tuovat esiin, että kulttuurinen logiikka elää ja voi hyvin tämänkin päivän Euroopassa. Vaikka kristillisdemokraattiset tahot eivät haluaakaan Turkkiä EU:n täysjäseneksi, niin ne kannattavat tiivistä yhteistyötä Turkin ja EU:n välillä. Toisin sanoen kulttuurista logiikkaa noudattaen ne haluavat pitää Turkin Euroopan läheisenä liittolaisena, mutta eivät halua sitä eurooppalaisen perheen täysvaltaiseksi jäseneksi.

Yleensäkin EU:n Turkin-politiikasta puuttui johdonmukaisuus, koska se perustui yhtäältä Turkin jäsenyyden viivyttämiseen ja toisaalta haluun pitää se EU:n vaikutuksen piirissä talouden, turvallisuuden ja politiikan aloilla. Esimerkiksi EU:n ehdollistamispolitiikka Turkin ihmisoikeusasioissa näkyi voimakkaasti jäsenyysasiassa, muttei yhtä voimakkaasti liitännäisjäsenyyttä kehitettäessä. Lisäksi jäsenyysasiassa EU suhtautuu Turkkiin eri tavalla kuin

muihin hakijamaihin. Se motivoi keskisen ja itäisen Euroopan maita demokratisoimisessa, mutta ei samaan tapaan Turkia. EU ei etsinyt vaihtoehtoisia sitouttamispolitiikkaa, jolla vaikuttaa Turkin poliittiseen kehitykseen. Porkkanaksi tarjotulla jäsenyydellä EU olisi tehokkaasti vahvistanut Turkin demokratisoimista ja ihmisoikeuksien parantamista. (Ks. esim. Arian 2002.)

EU:n Turkin-politiikassa tapahtui ratkaiseva muutos vasta vuonna 1999 Saksan ja Suomen puheenjohtajakausilla. Saksan kristillisdemokraattien vaalitappio ja sosiaalidemokraattien voitto merkitsi sitä, että kohlilaisen Eurooppa-käsityksen sijaan tuli laveampi näkemys. Sivilisaatioon perustuvan Eurooppa-käsityksen hylkääminen ja Turkin ja Kreikan lähentyminen mahdollistivat Turkin ehdokkuuden Helsingissä. Lisäksi puheenjohtajamaa Suomen ja Yhdysvaltain ponnistukset vaikuttivat suuresti syntyneeseen ratkaisuun. Helsingin huippukokous osoitti Turkin näkökulmasta, kuinka keskeinen tekijä Saksa on sen jäsenyyksymyksessä.

EU on tähän saakka torjunut Turkin toistuvat vaatimukset jäsenyysneuvottelujen aloittamisesta vedoten maan demokratiavajeeseen ja ihmisoikeustilanteeseen. Tästä huolimatta Turkki pyrkii toissaan aloittamaan täysjäsenyysneuvottelut EU:n kanssa. Tätä tarkoitusta varten suuri demokratisointipaketti, joka sisältää muun muassa kuolemantuomion poistamisen ja vähemmistökielten käytön sallimisen opetuksessa ja mediassa, hyväksyttiin koko maailman hämmästykseksi nopeassa tahdissa Turkin parlamentissa. Nyt Turkki teoriassa täyttää Kööpenhaminan poliittiset kriteerit, ja siten ei ole muodollisia esteitä jäsenyysneuvottelujen aloittamiselle, mikäli EU sitä haluaa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että Turkki olisi suoraan valmis jäsenyyteen. Sillä on vielä paljon tehtävää sekä talouden että politiikan aloilla EU-tason saavuttamiseksi. EU myös odottaa Turkin äskettäin hyväksymän demokratisointipaketin toteutumista käytännön tasolla. Esimerkiksi ihmisoikeusasioissa kidutukset ja muut loukkaukset on kitkettävä, hallituksen puuttumisen vapaaseen mielipiteiden ilmaisemiseen, kokoontumis- ja yhdistymisoikeuteen on loputtava ja niin edelleen. Lisäksi Turkin armeijan roolin vähentäminen poliittisessa elämässä, kurdikysymyksen rau-

hanomainen ratkaisu, korruption kitkeminen sekä kahtia jaetun Kyproksen yhdistäminen ja Egeanmeren koskevien erimielisyyksien sovittaminen Kreikan kanssa nousevat vielä esille jäsenyysneuvottelujen yhteydessä.

Kreikan rooli Turkin EU-kysymyksessä

Kristillisdemokraattien foorumin Turkin erilaisuutta painottavan julistuksen jälkeen Kreikan ulkoministeri Theodoros Pangalos kiirehti korostamaan Turkin eurooppalaisuutta sanomalla, että ”Turkki kuuluu Eurooppaan. Se on osa Eurooppaa, ja Kreikka ei tule muuttamaan kantaansa tässä asiassa. Sillä mikäli Turkin historia ei ole osa Euroopan historiaa, niin ei Kreikankaan.” (Athens News Agency 8.3.1997; suom. ZK.) Vaikka Kreikka julkisesti kannatti Turkin EU-jäsenyyttä tietyin ehdoin, se teki vuoteen 1999 saakka kaikkensa estääkseen Turkin ja EU:n lähentymisen. Luxemburgin huippukokouksen alla Kreikan Turkin jäsenyydelle asettamat ehdot olivat seuraavat: 1) Ihmisoikeuksien ja parlamentaarisen järjestelmän kunnioittaminen, 2) kurdikysymyksen ratkaiseminen poliittisen vuoropuhelun kautta, 3) Kyproksen ongelman ratkaisun tukeminen, ja 4) Turkin ja Kreikan välisten ongelmien ratkaiseminen nojaten hyvään naapurussuhteeseen ja kansainväliseen oikeuteen. (Milliyet 16.7.1997.)

Näiden Kreikan Turkille asettamien ehtojen tavoitteena oli selvästi halu saada Turkki myöntymään kreikkalaisiin vaatimuksiin Egean ja Kyproksen kiistoissa. Lisäksi Kreikka tarjoutui poistamaan vetonsa EU:n Turkille lupaamasta taloudellisesta avusta, mikäli se hyväksyisi Kreikan ehdot. Turkin jääminen pois EU:n laajentumisesta Luxemburgissa, mitä Kreikka itse kannatti, ja Turkin ja EU:n suhteiden kylmeneminen saivat Kreikan kuitenkin tuntemaan olonsa turvattomaksi. Kreikka huomasi, että ilman vuoropuhelua se ei tulisi saavuttamaan mitään myönnytyksiä kahdenkeskisissä kiistoissa. Kreikassa alettiin ajatella, että EU-maana Turkki olisi sille paljon pienempi turvallisuusriski kuin unionin ulkopuolella olevana maana.

Kurdijohtaja Abdullah Öcalanin suojeluryitykseen liittyvien epäselvyyksien jälkeen Kreikan ul-

koministeri Pangalos joutui eroamaan ja hänen tilalleen tuli maltillisena tunnettu apulaisulkoministeri George Papandreou. Papandreou ja Turkin ulkoministeri Ismail Cem onnistuivat luomaan luottamuksellisen ja ystävällisen ilmapiirin, jonka ansiosta vuoropuhelu Turkin ja Kreikan välillä tuli mahdolliseksi. Vuoden 1999 maanjäritykset ensin Turkissa ja sitten Kreikassa saivat molemmat kansat liikkeelle auttamaan toisiaan. Molempien kansojen myötätunto toisiaan kohtaan ja kansalaisjärjestöjen aktiivinen toiminta maiden välisten suhteiden parantamiseksi paisuivat lopulta niin suureksi, että tämä sekä pakotti poliitikot toimimaan ongelmien ratkaisemisen puolesta että tarjosi hyvän mahdollisuuden vihamielisyyksien lopettamiseen. Cem ja Papandreou onnistuivat allekirjoittamaan yhdeksän yhteistyösopimusta Turkin ja Kreikan välillä. Vaikka sopimukset eivät käsitelleetkään keskeisimpiä kiistanaiheita ja tärkeät kysymykset jäivät vaille ratkaisua, keskustelu ja neuvottelut niistä kuitenkin käynnistyivät. Täten Cem ja Papandreou politiikan ansiosta Turkki ja Kreikka onnistuivat puolessa vuodessa lähentymään enemmän kuin edeltäneessä 40 vuodessa.

Turkin ja Kreikan suhteiden paraneminen, hallituksen vaihtuminen Saksassa kristillisdemokraattisesta punavihreään, maanjäritysten vuoksi Euroopassa syntynyt myötätunto Turkkiä kohtaan ja Yhdysvaltojen painostus eurooppalaisia liittolaisiaan kohtaan sekä puheenjohtajamaa Suomen ponnistelut mahdollistivat Turkin jäsenhokkuuden Helsingin huippukokouksessa joulukuussa 1999. Turkin ehdokkuus oli kuitenkin ehdollinen, koska Helsingin Eurooppa-neuvosto kehotti ”ehdokasvaltioita pyrkimään kaikin tavoin ratkaisemaan jäljellä olevat rajakiistat ja muut vastaavat kysymykset. Muussa tapauksessa niiden olisi kohtuullisen ajan kuluessa saatettava riita kansainvälisen tuomioistuinten käsiteltäväksi.” (Helsinki Eurooppa-neuvosto 1999.) Tämä tarkoittaa käytännössä, että jäseneksi päästäkseen Turkin pitäisi täyttää EU:n kriteerit toimivasta demokraattisesta oikeusvaltiosta ja suostua viemään rajakiistansa Egeanmerestä ja sen saaristosta Kreikan kanssa kansainvälisen tuomioistuinten eteen, mikäli ratkaisua ei löydy kahdenvälisissä neuvotteluissa vuoden 2004 loppuun mennessä.

Turkin mielestä Egeanmeren kiista kattaa kysymykset aluevesistä, mannerjalustan käytöstä, kreikkalaisten saarien militarisoitumisesta, ilmatilasta ja ”harmaista alueista”, kun taas Kreikan mielestä nämä asiat mannerjalustan käyttöä lukuun ottamatta kuuluvat Kreikan suvereniteettiin, eikä niistä siten keskustella. Egeanmeren hallintaan liittyvien kiistojen lisäksi Turkki ja Kreikka, mutta myös Turkki ja EU, ovat vastakkain Kyproksen kysymyksessä, jota on pidetty yhtenä hankalimmista kansainvälisistä ongelmista. Kyproksen kreikkalaisen osan EU-jäsenyyden lähestyessä kahden osapuolen johtajat vauhdittavat yhdistymisneuvotteluja, ja paineet ratkaisun löytämiseksi kasvavat.

Kyproksen ongelma

Kyproksen ongelmassa on vastakkain kaksi kansallisuutta, kreikkalaiset ja turkkilaiset, joiden konfliktisista suhteista on muodostunut vaikea nationalismiin sävyttämä vyyhti (Attalides 1979). Kiista on luonteeltaan vahvasti etninen, ja kysymys on siten osapuolten identiteeteistä ja arvoista. Konfliktin pitkittyessä vastapuoleen suuntautuva viha on saanut keskeisen merkityksen oman ryhmän identiteetin rakentamisessa ja näin ollen konfliktin lopettaminen merkitsisi kummallekin ryhmälle oman identiteetin horjumista. Kumpikin puoli tuntee olevansa oman sivilisaationsa viimeinen eteentyönnetty puolustusasema, jossa on pysyttävä valppaana ja joustamattomana. Toisaalta Kyproksen konflikti on osa laajempaa Kreikan ja Turkin välistä konfliktia, jolloin sitä on hankala ratkaista, ellei ”emämaiden” väljää saada kuntoon. (Suistola 1997.) Turkki katsoo saaren olevan strategisesti niin tärkeä omalle turvallisuudelleen, että se ei saisi ajautua Kreikan käsiin. Lisäksi Kyproksen ongelmaan vaikuttavat myös suurvaltojen globaalit intressit, sillä saari sijaitsee Euroopan, Aasian ja Afrikan yhtymäkohdassa, eräänlaisessa strategisessa leikkauspisteessä.

Historiallisilla perusteilla sekä kreikkalaiset että turkkilaiset katsovat saaren kuuluvan itselleen. Kreikkalainen puoli pyrki 1950-luvulla irtaantumaan brittihallinnosta ja halusi liittää saaren Kreikkaan (*enosis*). Vastapainoksi turkkilaiset puolestaan ajoivat saaren jakamista ja liittämistä osin Kreikkaan ja osin

Turkkiin (*taksim*). Kreikan, Turkin ja Ison-Britannian edustajat pääsivät sopimukseen itsenäisen Kyproksen tasavallan perustamisesta vuonna 1959 Zürichissä ja Lontoossa. Elokuun 16. päivänä 1960 allekirjoitettiin Nikosiassa Kyproksen tasavallan perustuslaki. Allekirjoittajina olivat Iso-Britannian, Kreikan ja Turkin hallitusten edustajat sekä saaren kreikkalaisyhteisön edustaja arkkiepiopa Makarios ja turkkilaisen yhteisön edustajana tohtori Fazyıl Küçük. Samana päivänä osapuolet allekirjoittivat kolme sopimusta: sopimuksen Kyproksen tasavallan perustamisesta, takuusopimuksen ja liittosopimuksen Kreikan, Turkin ja Kyproksen tasavallan kesken. Perustuslaki takasi kahden yhteisön välisen tasapainon, tasa-arvon ja rinnakkaiselon mahdollisuuden; kumpikaan puoli ei päässyt dominoivaan asemaan. Näin syntyi valtio, jota sen enempää saaren kreikkalaiset kuin turkkilaisetkaan eivät todellisuudessa halunneet. Edelliset kannattivat *enosista* ja jälkimmäiset *taksimia*. (Küttik 1987, 5-16.)

Kyproksen yhteisöjen väliset riidat alkoivat vuonna 1963, kun presidentti Makarios vaati muutosta perustuslakiin. Turkkilaisien hylättyä ehdotuksen rauhanomainen rinnakkaiselo päättyi ja yhteisöjen kesken puhkesi aseellisia yhteenottoja. Turkkilaisien hakeutuessa toistensa läheisyyteen syntyi turkkilaisien erillisalueita, enklaveja. *Enosista* ajaneet kreikkalaiset suorittivat vallankaappauksen presidentti Makariosta vastaan vuonna 1974. Takuusopimukseen nojaten Turkki vastasi tähän miehittämällä saaren pohjoisosan. Useista yrityksistä huolimatta saaren yhdistämisestä ei päästy sopimukseen. Kreikkalaisten hallitsema Etelä-Kypros nauttii kansainvälisestä tunnustuksesta ja vauraudesta, kun taas turkkilaisien hallitseman Pohjois-Kyproksen on tunnustanut vain Turkki ja se kamppailee samojen taloudellisten ongelmien kanssa kuin ”emämaa”.

Kyproksen kahta yhteisöä vaivaa turvattomuuden tunne, jonka vuoksi ne etsivät tukea ”emämailta”, ja Kyproksen kreikkalaisten tapauksessa myös EU:lta. Siksi Kyproksen kreikkalaiset ajavat innokkaasti saaren EU-jäsenyyttä, vaikka kahtiajaon ongelmaan ei ole löytynyt ratkaisua. Kyproksen turkkilaiset sen sijaan ovat saaneet Turkin vastaamaan omasta turvallisuudestaan vuodesta 1974 alkaen. Takaajavaltiona Turkki vastustaa Kyproksen EU-

jäsenyyttä ennen saaren kahtiajaon ongelman ratkaisua ja omaa EU-jäsenyyttään. Helsingin huippukokouksen jälkeen saaren kreikkalaisen ja turkkilaisen yhteisön johtajilla, Glafkos Cleridesillä ja Rauf Denktashilla, on uusia paineita löytää ratkaisu Kyproksen ongelmaan. EU ei asettanut saaren yhdistämistä ehdoksi Kyproksen jäsenyydelle, mutta sen sijaan Turkin jäsenyydelle asetettiin ehto, että sen pitää ratkaista Kyproksen ongelma ennen omaa jäsenyyttään.

Juridisesti Kyproksen liittyminen EU:iin on kiistanalainen, koska vuoden 1960 sopimukset asettavat esteitä yksipuolisen hakemuksen jättämiselle. Kyproksen kreikkalaisilla ei tämän tulkinnan, jota erityisesti turkkilaiset kannattavat, mukaan ollut laillista oikeutta tehdä yksipuolisesti koko saarta koskevaa jäsenyyshakemusta. Näin ollen kreikkalaisten laatima hakemus ei sido turkkilaista yhteisöä ja myös takaajavaltioilla – Iso-Britannialla, Kreikalla ja Turkilla – olisi velvollisuus estää tällainen hakemus. YK:n näkemyksen mukaan vuoden 1960 sopimukset ovat yhä voimassa, ja siten takuusopimuksen 1. ja 11. artikla kieltävät Kyproksen jakamisen ja sen taloudellisen ja poliittisen liittoutumisen toisen valtion kanssa. Turkkilaisen näkemyksen mukaan liittoutumalla EU:n kanssa Kypros liittoutuu myös Kreikan kanssa ja tämä vastaa *enosista*, minkä takuusopimus kieltää. Takuusopimuksen mukaan Kypros ei voi liittyä sellaiseen järjestöön, missä Kreikka ja Turkki molemmat eivät ole jäseniä. Kreikkalaisen näkemyksen mukaan Kyproksen liittoutumisen kieltävät artikkelit eivät ulotu kattamaan liittoutumista ylikansallisen järjestön kuten EU:n kanssa, koska EU ei ole sopimuksessa tarkoitettu valtio. Lisäksi vuoden 1959 neuvottelujen hengessä tarkoitus ei ollut estää Kyprosta osallistumasta sellaisiin organisaatioihin kuten Euroopan vapaakauppa-alue tai Brittiläinen kansainyhteisö. Näin ollen tunnustettu Kypros voisi omasta päätöksestään liittyä EU:iin. (Dodd 1998, 78-90.) On kuitenkin todettava, että 1950- ja 60-lukujen tilanteessa Kreikka ja Turkki eivät ole esimerkiksi mainittujen organisaatioiden jäseniä, mutta sen sijaan tällä hetkellä Kreikka on EU:n jäsen toisin kuin Turkki.

Näyttää siltä, että osapuolten näkemuserojen perusteet liittyvät pitkälti EU:n määrittelemiseen.

Onko se ylikansallinen järjestö, joka on verrattavissa takuusopimuksessa mainittuun valtioon vai voiko sitä verrata sopimuksessa tarkoitettuihin järjestöihin, joissa sekä Kreikan että Turkin pitää olla jäsenenä, ennen kuin Kypros voi liittyä siihen? Jos sopimuksia tulkitaan ne synnyttäneessä hengessä, niin Kyproksen tasavallan perustamista koskevat sopimukset tehtiin estämään Kyprosta liittymästä kokonaan tai osana Kreikkaan tai Turkkiin eli tarkoitus oli estää *enosiksen* tai *taksim*in toteutuminen. Jotta saaren kahden yhteisön välillä saavutettu tasa-arvo säilyisi, Kyprosta kiellettiin liittymästä sellaiseen järjestöön, missä sekä Kreikka että Turkki molemmat eivät olisi jäseniä. Kyproksen EU-jäsenyyden toteutuessa ilman saaren yhdistämistä koskevaa sopimusta syntyy uusia tilanteita ja ongelmia, jotka uhkaavat entisestään lukkiuttaa ongelman ratkaisua. On selvää, että jaetun saaren eteläosan liittyminen ja pohjoisosan poisjääminen tulee aiheuttamaan EU:n ja Turkin suhteille uusia ongelmia. Turkki vastustaa Kyproksen jäsenyyttä ennen ratkaisua neljästä pääsyystä:

- Turkki menettäisi takaajavaltioasemansa ja sen sotilaallinen läsnäolo tulisi kyseenalaiseksi;

- EU-jäsenyys eriarvoistaisi entisestään saaren kahta yhteisöä ja turkkilaisten oikeuksien puolustaminen kreikkalaisia vastaan vaikeutuisi;

- nykyisen yhden sijaan EU:ssa tulisi olemaan kaksi kreikkalaista valtiota, jotka saattaisivat käyttää aktiivisesti veto-oikeuttaan Turkkiä vastaan;

- Turkin strateginen asema itäisellä Välimerellä heikkenisi ja sen taloudellisesti ja strategisesti tärkeä etelärannikko tulisi Kreikan uhkaamaksi alueeksi.

EU ei selvästikään ole ottanut edellä käsiteltyjä juridisia näkökulmia huomioon Kyproksen jäsenyyssasian käsittelyssä. Syynä tähän on ollut Kreikan uhkaus estää EU:n itälaajentuminen, mikäli Kyproksen jäsenyys ei toteudu. Tässä Kyproksen jäsenyyden käsittelyssäkin turkkilaiset ovat joutuneet altavastaajan asemaan, vaikka vuoden 1960 sopimukset antavat sen käyttöön juridisen argumentin. Estäväthän ne Kyproksen kreikkalaisia yksi-

puolisesti edustamasta koko saarta. Turkkilaisesta näkökulmasta sopimusten rikkomukset ovat riidassa eurooppalaisten arvojen kanssa. Tämä on osaltaan lisännyt epäilyjä siitä, että turkkilaiset ovat edelleen Euroopan ”toisia” ja heitä kohdellaan sen mukaisesti. Tästä huolimatta voi toivoa, että Turkin ja Kreikan suhteissa tapahtunut positiivinen muutos, Turkin EU-jäsen ehdokkuus, ja kaikesta huolimatta myös Kyproksen EU-jäsenyys ovat omiaan edistämään ratkaisun löytämistä Kyproksen ongelmaan, ja sitä kautta Euroopan ”toisen” tie EU-jäsenyyteen tasaantuu.

Lopuksi

Edellä on käsitelty Turkin EU-jäsenyyteen liittyviä ongelmia ja yritetty etsiä vastausta kysymykseen siitä, miksi Turkki ei vielääkään ole jäsen vaikka sillä on 40 vuotta vanha assosiaatiosopimus EU:n kanssa, ja miksi toiset hakijamaat näyttävät ohittavan Turkin EU:n laajentumisprosessissa. Vastausta etsittiin ”toiseuden” käsitteen avulla ja todettiin, että kulttuurinen logiikka elää yhä voimakkaasti Euroopassa. EU:n huippukokous Luxemburgissa vuonna 1997 antaa selvän esimerkin Turkin syrjimisestä, koska Turkki ainoana hakijamaana jäi pois laajentumissuunnitelmista. Jäsen ehdokkaiksi nimitettiin muita sellaisia maita, jotka eivät täyttäneet Kööpenhaminan kriteerejä. Turkin näkökulmasta tämä oli kiistatonta syrjintää ja merkitsi sitä, että Turkki jäi paitsi ehdokkuuden myötä seuranneesta EU:n tuesta. Perussyiksi koettiin se, että Turkki nähtiin ”toisenlaisena”, eri sivilisaation edustajana. Uudessa poliittisessa tilanteessa vuonna 1999 järjestetyn Helsingin huippukokouksen päätökset kuitenkin mahdollistivat Turkin jäsen ehdokkuuden. Vaikka Turkin jäsen ehdokkuudelle asetettiinkin Kööpenhaminan kriteerien lisäksi uusia ehtoja, ehdokkuuspäätös merkitsi suurta askelta Turkin EU-jäsenyyden tiellä. Ehkäpä Turkilla sittenkin on sijansa laveamassa ja kulttuurisesti moninaisemmassa Euroopassa?

Kirjallisuus

- Hürriyet (5.3.1997), AB Üyelidi İçin Çok Açıkla-
ma. – *Hürriyet* 5.3.1997.
- Arikan, Harun (2002), A Lost Opportunity? A Cri-
tique of the EU's Human Right Policy Towards
Turkey. – *Mediterranean Politics* 7:1.
- Attalides, Michael A. (1977), The Turkish Cypriots.
Their Relations to the Greek Cypriots in
Perspective. – *Cyprus Reviewed* (ed.) Michael
A. Attalides. Nicosia.
- Daily Telegraph*, West Wants EU to Be "Christian
Club" Complains Ecevit, 12.7.1999.
- Dodd, Clement H. (1998), *The Cyprus Imbroglia*.
The Eothen Press.
- Harle, Vilho (1990), European Roots of Dualism
and Its Alternatives in International Relations.
– *European Values in International Relations*
(ed.) Vilho Harle. London and New York: Pin-
ter Publishers.
- Harle, Vilho (1991), *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*.
Rauhankirjallisuuden edistämisseura ry & Rauhan-
ja konfliktintutkimuslaitos, tutkimuksia
44.
- Harle, Vilho (1993), Toiseuden, identiteetin ja poli-
tiikan suhteesta. – *Erilaisuus, identiteetti &
politiikka* (toim.) Vilho Harle. Rauhan- ja kon-
fliktintutkimuslaitos, tutkimustiedote 52.
- Helsinki Eurooppa-neuvosto, *Puheenjohtajan pää-
telmät*, 10. ja 11. joulukuuta 1999.
- Huntington, Samuel P. (1993), The Clash of Civili-
zations? – *Foreign Affairs*, Summer.
- Huntington, Samuel P. (1996), *The Clash of Civili-
zations and the Remaking of World Order*. New
York: Simon and Schuster.
- Kramer, Heinz (2000), *A Changing Turkey. The
Challenge to Europe and the United States*.
Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Kütük, Zeki (1987), *Kyproksen konflikti ja konfliktien ratkaisumallit*. Laudatur-tutkielma, Turun yliopisto, Yleinen valtio-oppi.
- Kütük, Zeki (2002), *Turkey's Integration into the European Union. Dynamics and Determinants of the Dilemmatic Relationship*. Painamaton käsikirjoitus.
- Luxemburg Eurooppa-neuvosto, *Puheenjohtajan päätelmät*, 12.-13. joulukuuta 1997.
- Mikkeli, Heikki (1994), *Euroopan Idea. Eurooppa-
aateen ja eurooppalaisuuden pitkä historia*.
Helsinki: SHS.
- Milliyet (16.7.1997) = Atina - 4 AB Tartıymız Var.
– *Milliyet* 16.7.1997
- Milliyet (6.3.1997) = AB'den "medeniyet farkı"
gerekçesi. – *Milliyet* 6.3.1997.
- Neumann, Iver B. and Welsh, Jennifer M. (1991),
The Other in European Self-Definition: An
Addendum to the Literature on International
Society. – *Review of International Studies* 17.
- Suistola, Jouni (1997), *Konflikti takalukossa. Muis-
tio Kalevi Sorsalle*. Kirjoittajan hallussa.
- Özal, Turgut (1991), *Turkey in Europe and Europe
in Turkey*. High Wycombe: Bucks.
- Wesley, Michael (1997), The Politics of Exclusion.
Australia, Turkey and Definitions of Regiona-
lism. – *The Pacific Review* 10:4, 523-525.